

Судоустрій; прокуратура та адвокатура

УДК 347.97/.99

Коновалова Надія Тарасівна

викладач кафедри судоустрою, прокуратури та адвокатури

Львівський університет бізнесу та права

Коновалова Надежда Тарасовна

преподаватель кафедры судоустройства, прокуратуры и адвокатуры

Львовский университет бизнеса и права

Konovalova Nadiia

Lecturer of the Department of Judiciary, Prosecution and Advocacy

Lviv University of Business and Law

ORCID: 0000-0001-8575-794X

**СУТНІСТЬ І ЗМІСТОВНІ ВЛАСТИВОСТІ ПОНЯТТЯ “НЕПОВАГА ДО
СУДУ (СУДДІ)”: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ
СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЕ СВОЙСТВА ПОНЯТИЯ
“НЕУВАЖЕНИЕ К СУДУ (СУДЬЕ)”: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ И
ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
THE ESSENCE AND MEANINGFUL PROPERTIES OF THE CONCEPT
OF “CONTEMPT OF COURT (JUDGE)”: THEORETICAL LEGAL AND
PRACTICAL ASPECTS**

Анотація. У статті досліджено теоретико-правові та практичні аспекти і представлено пропозиції щодо визначення сутності і змістовних властивостей поняття (правової категорії) “неповага до суду (судді)”, на основі оптимального зіставлення різних (найбільш вдалих) тлумачень цього терміну, виходячи з вивчення наявного українського та зарубіжного досвіду

за окресленою проблематикою.

Сучасна теорія та юридична (судова) практика в Україні, враховуючи експертні оцінки професійної правової спільноти, доводить, що чинне українське процесуальне законодавство потребує певної чіткої правової регламентації як загальних правових категорій та понять, так і заходів юридичної відповідальності за неповагу до суду (судді), умов її практичного застосування, зокрема, шляхом виявлення причинно-наслідкових зв'язків, їх порівняння, узагальнення (з відповідним обґрунтуванням) та конкретизації.

За результатами проведеного дослідження з'ясовано, що під неповагою до суду (судді) слід розуміти винне діяння (у формі дії (активного поводження) або бездіяльності (пасивного поводження)), що скоєне будь-якою фізичною особою (особливо – учасником судового процесу), як при розгляді конкретної судової справи (під час судового засідання), так і поза межами приміщення суду, яка: ображає, втручається чи іншим способом (методом) перешкоджає судовому процесу; здійснює дії, які перешкоджають встановленню суті питання, що розглядається судом; вчиняє будь-які інші дії, які у відповідності до закону є нічим іншим, як неповага до суду (судді).

Запропоноване визначення поняття “неповага до суду (судді)”: 1) дає можливість досить чітко визначити природу, суттєві та змістовні ознаки цієї правової категорії; 2) має на меті підвищити ефективність юридичної (судової) практики з питань юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду (судді).

Ключові слова: суд, суддя, судова влада, неповага до суду (судді), судове засідання, учасники судового процесу, юридична відповідальність.

Анотація. В статті досліджені теоретико-правові і

практические аспекты и представлены предложения по определению сущности и содержательных свойств понятия (правовой категории) “неуважение к суду (судье)”, на основе оптимального сопоставления различных (наиболее удачных) толкований этого термина, исходя из изучения имеющегося украинского и зарубежного опыта по определенной проблематике.

Современная теория и юридическая (судебная) практика в Украине, учитывая экспертные оценки профессионального правового сообщества, доказывает, что действующее украинское процессуальное законодательство требует определенной четкой правовой регламентации как общих правовых категорий и понятий, так и мер юридической ответственности за неуважение к суду (судье), условий ее практического применения, в частности, путем выявления причинно-следственных связей, их сравнение, обобщение (с соответствующим обоснованием) и конкретизации.

По результатам проведенного исследования установлено, что под неуважением к суду (судье) следует понимать виновное деяние (в форме действия (активного поведения) или бездействия (пассивного поведения)), что совершено любым физическим лицом (особенно – участником судебного процесса), как при рассмотрении конкретного судебного дела (во время судебного заседания), так и за пределами здания суда, которое: оскорбляет, вмешивается или иным способом (методом) препятствует судебному процессу; осуществляет действия, препятствующие установлению сути вопроса, которое рассматривается судом; совершает любые другие действия, которые в соответствии с законом является ничем иным, как неуважение к суду (судье).

Предложенное определение понятия “неуважение к суду (судье)”: 1) позволяет довольно четко определить природу, существенные и

содержательные признаки этой правовой категории; 2) имеет целью повысить эффективность юридической (судебной) практики по вопросам юридической ответственности за проявление неуважения к суду (судье).

Ключевые слова: суд, судья, судебная власть, неуважение к суду (судье), судебное заседание, участники судебного процесса, юридическая ответственность.

Summary. The article explores the theoretical (legal) and practical aspects and presents proposals for determining the essence and meaningful properties of the concept (legal category) of “contempt of court (judge)”, based on the optimal comparison of various (most successful) interpretations of this term, based on the study of the available Ukrainian and foreign experience on specific issues.

Modern theory and legal (judicial) practice in Ukraine, taking into account expert assessments of the professional legal community, proves that the current Ukrainian procedural legislation requires certain clear legal regulation of both general legal categories and concepts, and measures of legal responsibility for contempt of court (judge), conditions of its practical application, in particular, by identifying cause-effect relationships, their comparison, generalization (with appropriate justification) and specification.

According to the results of the study, it was established that contempt of court (judge) should be understood as a guilty act (in the form of action (active behavior) or inaction (passive behavior)) that was committed by any natural person (especially a participant in a trial), as when considering a specific court case (during a court session), and outside the courthouse, which: insults, intervenes or otherwise obstructs with the trial; takes actions that impede the establishment of the essence of the matter, which is considered by the court;

commits any other actions which, in accordance with the law, is nothing but contempt of court (judge).

The proposed definition of "contempt of court (judge)": 1) makes it possible to clearly define the nature, essential and substantive features of this legal category; 2) aims to increase the effectiveness of legal (judicial) practice in matters of legal liability for contempt of court (judge).

Key words: *court, judge, judicial power, contempt of court (judges), court session, participants of litigation, legal responsibility.*

Постановка проблеми. У суспільному реальному житті, у практичних (юридичних) справах розуміння і реалізація (застосування) правових категорій та понять потребує граничної точності і однозначності у їх тлумаченні. З огляду на це, погоджуємося із думкою російського вченого-правника С. Алексєєва [1; 2] про те, що гранична точність і правильне застосування юридичної термінології (правових понять і категорій права), мабуть, є необхідними і важливими так само, як і у математиці або техніці. При цьому, для глибшого розуміння цього аспекту, у працях [1; 2] зазначено, що право – це (у більшості випадків) явище і процеси реальної дійсності технічного, математичного порядку; воно, на відміну від інших соціальних регуляторів (моралі, звичаїв чи релігії) [3; 4], виходячи із відмінностей (особливостей) у змістовому плані, покликане вносити у сфери життя суспільства (до суспільного процесу), у поведінку людей суворо необхідну визначеність, а також надавати прямі, чіткі (зрозумілі) і недвозначні відповіді (наприклад, винен – невинен, або чи є особа власником об'єкту – чи ні і т. д.).

Зважаючи на те, що закони (нормативно-правові акти) є одними з головних джерел права, які мають юридичну силу і являються формою вираження норм права (або формою правового регулювання суспільних

відносин), то саме в них мають бути сформовані основні, початкові юридичні (правові) норми [5; 6]. Поряд з тим, переходячи до окремих частин цього аспекту дослідження (відповідно до теми роботи), з'ясовано, що в даний час в українському законодавстві, на превеликий жаль, немає чіткого визначення поняття “неповага до суду (судді)”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій [1–14] свідчить про те, що окремі питання (проблемні аспекти) притягнення до юридичної відповідальності винних осіб за прояв неповаги до суду (судді) в Україні досліджували такі вчені-юристи та практики, як Р. Білокінь [7], Ю. Калашник [8; 10], В. Князєв [9], Т. Коломоєць [10], Л. Остафійчук [6; 11], І. Русенко [12], М. Черленяк [13], І. Шмарін [14] та інші. Водночас тут доцільно відмітити, що в даний час сутність і змістовні властивості поняття “неповага до суду (судді)” є предметом постійних гострих дискусій як усередині самої судової системи (влади), так і серед експертного середовища (професійної правової спільноти).

Метою статті є дослідження теоретико-правових та практичних аспектів і розроблення пропозицій щодо визначення сутності і змістовних властивостей поняття (правової категорії) “неповага до суду (судді)”, на основі оптимального зіставлення різних (найбільш вдалих) тлумачень цього терміну, виходячи з вивчення наявного українського та зарубіжного досвіду за окресленою проблематикою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, суспільні відносини, що виникають під час здійснення судочинства у процесі взаємодії та комунікації між судом (суддями), з одного боку, і учасниками процесу та їх представниками – з іншого, є процесуальними [6]. Тут доцільно також зазначити (коротко), що окремі суспільні відносини вимагають правової регламентації (у сфері правового регулювання), тобто – необхідної

конкретизації та визначення певної моделі (механізму) для їх забезпечення [15]. Поряд з тим відомо, що забезпечуючи права і свободи людини в Україні [16], держава, своєю чергою, вимагає від неї дотримання певних моральних принципів та норм поведінки, яка, підтримуючи думку І. Юрчак [15], формулюється в системі юридичних обов'язків, де виконання юридичного обов'язку забезпечується за допомогою спеціального правового механізму, а за невиконання його (обов'язку) передбачена юридична відповідальність.

Сучасна теорія та юридична (судова) практика в Україні, враховуючи експертні оцінки професійної правової спільноти, доводить, що чинне українське процесуальне законодавство потребує певної чіткої правової регламентації як загальних правових категорій та понять, так і заходів юридичної відповідальності за неповагу до суду (судді), умов її практичного застосування, зокрема, шляхом виявлення причинно-наслідкових зв'язків, їх порівняння, узагальнення (з відповідним обґрунтуванням) та конкретизації. Водночас з'ясовано, що існуючий сьогодні рівень правового регулювання окремих суспільних відносин є досить низьким (незадовільним). Це обумовлено тим, що досить багато питань (проблемних аспектів) у цьому напрямі залишаються невирішеними. Наприклад, в даний час більшість правових категорій та понять, що описують деліктну (протиправну) процесуальну поведінку, носять переважно оціночний характер, містять оцінку обставин тощо [6; 11]. З точки зору оціночних критеріїв, враховуючи думку Л. Остафійчук [11], тут варто відмітити, що доки склади зловживань правом [17] не будуть на належному (достатньому) рівні деталізовані в законі для цілей практичного правозастосування, доти якісна (позитивна) юридична (судова) практика використання правових норм (норм права) буде відсутня.

Звідси очевидно, що одним із найважливіших завдань юридичної науки є [2; 6; 18]: 1) упорядкування нормативної правової термінології на засадах її

адекватного і оптимального використання, точності і ясності юридичних формулювань, їх уніфікації; 2) підвищення техніко-юридичного рівня нормативно-правових актів.

Таким чином, враховуючи інформацію у працях [6; 11; 19], зіставлення різних тлумачень терміну “неповага до суду (судді)” з метою виявлення та оптимального вибору найбільш вдалого комплексного визначення змісту цього поняття, виходячи з дослідження наявного вітчизняного та зарубіжного досвіду за визначеною проблематикою, є спробою уточнити термін та теоретично конкретно сформулювати його опис (зміст).

З огляду на вищезазначене, розкриваючи сутність і змістовні властивості правової категорії (поняття) “неповага до суду (судді)”, в першу чергу, звернімося до деяких (окремих) конкретних приписів нормативно-правових актів України.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 129 Конституції України [20], за неповагу до суду (і/або судді) винні особи притягаються (а не “можуть притягатися” – примітка [21] (Д. Лученко, О. Крестьянінов), з якою погоджується автор) до юридичної відповідальності. Тут варто наголосити, що вказана вище норма Основного Закону [20] не передбачає жодної можливості будь-якого розсуду і є, по суті, імперативною. В контексті цього, на особливу увагу заслуговує (твердження) фахівців [21] про те, що ч. 4 ст. 129 Конституції України [20], будучи нормою прямої дії, фактично встановлює правило, згідно якого за кожне правопорушення, що виявилось у неповазі до суду (судді), наступає юридична відповідальність винної особи [19].

Поряд з тим, доцільно також відмітити, що застосування такої відповідальності (юридичної) передбачена і іншими нормативно-правовими актами України [21; 22]. Зокрема, аналогічні положення містяться у чинних Кодексах України (із змінами та доповненнями) [19; 22; 23–27], а саме: у

Кодексі України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X (ст. 185-3) [23], Цивільному процесуальному кодексі України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (ч. 4 ст. 216) [24], Кримінальному процесуальному кодексі України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (ч. 4 ст. 330) [25], Господарському процесуальному кодексі України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (ч. 4 ст. 200) [26], Кодексі адміністративного судочинства від 06.07.2005 р. № 2747-IV (ч. 4 ст. 198) [27], а також – у діючому Законі України “Про судоустрій і статус суддів” від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (ст. 50) [28].

З метою: 1) запобігання (протидії) випадкам порушення порядку (встановлених у суді правил) під час судового засідання; 2) зриву розгляду судових справ через неявку учасників судових процесів (без поважних причин) на судові засідання; 3) вчинення окремих діянь, які свідчать про явну зневагу до суду (судді) або порушення встановлених у суді правил, а також з огляду на наявність інших проблемних питань (аспектів) у правозастосуванні норм, які регулюють порядок притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності за прояв неповаги (явну зневагу) до суду (судді), – рішенням Ради суддів України (РАУ) від 26.10.2018 р. № 62 було удосконалено і схвалено практичні Рекомендації щодо притягнення до юридичної відповідальності за неповагу до суду (далі – Рекомендації) [22], які направлено судам (суддям) для використання в своїй професійній діяльності (роботі) [19; 22].

За результатами аналізу практичних Рекомендацій [22] з’ясовано, що у кожному (будь-якому) випадку, коли буде виявлено і встановлено факт, що особа вчинила дії (умисно), які свідчать про неповагу (явну зневагу) до суду чи судді, необхідно вирішувати питання про притягнення винних осіб до відповідальності за ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [23], зміст якої визначений у кодексі

наступним чином: “Неповага до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, – тягнуть за собою накладення штрафу від п’ятдесяти до ста п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. ... Злісне ухилення експерта, перекладача від явки в суд – тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. ...” [23].

Таким чином, у чинних Кодексах України [23–27] наявне (закріплене) визначення поняття “неповага до суду” як винного діяння у формі дії (активного поводження) або бездіяльності (пасивного поводження) особами (учасниками судового процесу), які свідомо порушують або не виконують певної вимоги процесуальної норми (до якої можна віднести, наприклад, ігнорування відповідних вказівок і розпоряджень головуючого у судовому засіданні). Цей аспект потребує додаткового вивчення і дослідження.

З огляду на вищезазначене, тут варто подумати над таким важливим питанням: А чи всі враховано дії осіб, які свідчать про неповагу (явну зневагу) до суду (судді), що виникають у зв’язку із здійсненням судочинства (в цей період часу)? В даному випадку, на особливу увагу заслуговують наукові праці [6; 11; 21], за результатами дослідження яких (тобто праць) можна стверджувати, що, виходячи з практичних питань застосування ст. 185-3 КУпАП (прояв неповаги до суду) при здійсненні судочинства, під об’єктом правопорушення доцільно розуміти певне посягання на відносини, що виникають і реалізуються у зв’язку із діяльністю суду (судді), яка здійснюється у процесуальній формі та встановлених процесуальним законодавством межах, відповідно до покладених на нього завдань. В

контексті цього, вважаємо за доцільне навести такий приклад із судової практики [29]: сьогодні наявні факти образи судді і нетактовності з боку учасників процесу, зокрема адвокатами, як при розгляді конкретної судової справи (під час судового засідання), так і поза межами приміщення суду. Тут варто підтримати думку (твердження) Л. Остафійчук [6] про те, що при визначенні наявності складу правопорушення в діях вищезазначених осіб закон не пов'язує подане правопорушення із способом чи місцем здійснення такого діяння. Водночас доцільно відмітити, що протиправність зловживання правом (суб'єктивним процесуальним) можливе на будь-якій стадії і виражається в його спрямованості проти інтересів правосуддя і належної реалізації суб'єктивних прав інших учасників судового процесу [6; 11].

Що стосується сутності і змістовних властивостей понять (категорій) “неповага” та “неповага до суду (судді)”, то тут варто проаналізувати цей аспект з різних позицій.

Так, у томі 5-му Словнику української мови за редакцією І. Білодіда, під “неповагою” доцільно розуміти “неважливе, нечемне ставлення до кого-, чого-небудь” [30]. Аналогічне тлумачення цього терміна подано і у Великому тлумачному словнику сучасної української мови під редакцією В. Бусела [31]. Водночас з'ясовано, що російські тлумачні словники [32–34] також надають подібне визначення сутності та змісту поняття “неповага”. Наприклад, у Тлумачному словнику сучасної російської мови [34] (Д. Ушаков) зазначено, що неповага – зневага, відсутність належної (відповідної) поваги, нехтування правилами пристойності, нешанобливість.

Таким чином, у тлумачних словниках під “неповагою” розуміють: 1) зневажливу поведінку осіб у відношенні кого-, чого-небудь; 2) нехтування (свідоме, умисне) правилами пристойності; 3) відсутність належної поваги.

Поряд з тим, у межах наукового дослідження за проблемою [6; 11]

виявлено, що визначення (тлумачення) поняття (правової категорії) “неповага до суду (судді)” в українських тлумачних та юридичних словниках немає. Водночас, досліджуючи сутність і змістовні властивості правової категорії (поняття) “неповага до суду (судді)”, встановлено, що у Оксфордській ілюстрованій енциклопедії (англ. Oxford Illustrated Encyclopedia) [35] під “неповагою до суду” (англ. contempt of court) розуміється будь-який акт (діяння) непокори суду, перешкоджання правосуддю. Тут доцільно також відмітити, що поданій енциклопедії [35] йдеться про застосування терміну “неповага до суду” з 2-х позицій, де неповагу до суду (судді) може бути кваліфіковано як цивільне, або як кримінальне правопорушення. Так, невиконання розпоряджень суду (судді) як в окремих випадках, так і в цілому (наприклад, порушення судової заборони) – цивільне правопорушення. До кримінального правопорушення за неповагу до суду (судді) відноситься будь-яка поведінка (фізична чи словесна дія), єдиною метою якої є образа суду (судді) чи перешкоджання здійсненню правосуддю. У контексті цього з’ясовано, що прикладом неповаги до суду (судді) можуть слугувати передчасні (раніше належного, визначеного строку) публікації матеріалів у ЗМІ, у яких представлено певні судження (твердження, вислови тощо) про учасників судового процесу перед початком судового засідання або безпосередньо в процесі судочинства, а також будь-які грубі образи на адресу суду і судді, включаючи обвинувачення судді в його необ’єктивності (упередженості) [35]. З огляду на вищевикладене, необхідно також зазначити, що аналогічні положення (щодо практичного застосування поняття (правової категорії) “неповага до суду (судді)” в судовій практиці) містяться і у настільній енциклопедії Britannica (англ. Britannica Concise Encyclopedia) [36].

Що стосується юридичної літератури за проблемою, то за результатами аналізу наукових праць, зокрема [6; 8; 10; 11; 12; 19], встановлено (на основі

узагальнення), що сьогодні виділяються різноманітні ознаки неповаги до суду (судді), і, відповідно, різне предметне тлумачення (висвітлення) змісту цієї правової (юридичної) категорії. Наприклад, І. Русенко [12] дотримується думки, що під неповагою до суду (судді) доцільно розуміти: 1) некоректну поведінку присутніх у судовій залі; 2) образливі висловлювання на адресу судді (суду); 3) будь-яке умисне ігнорування виконання певної вимоги (або непокора) суду; 4) зневажливе ставлення до зауважень судді (суду), хамство (нахабне і різке спілкування з учасниками судового процесу та іншими присутніми в приміщенні суду особами), вигуки тощо. В контексті цього, тут також заслуговує на увагу наукова праця Ю. Калашник "Зарубіжний досвід юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду та шляхи його запозичення для України" (2012) [8], в якій зазначено, що притягнення до юридичної відповідальності за неповагу до суду (судді), особливо в державах англосаксонської системи права, є досить важливим засобом для зміцнення авторитету судів (суддів), а що стосується змісту поняття (правової категорії) "неповага до суду (судді)", то воно трактується досить широко. В контексті цього, автор [8], враховуючи думки інших фахівців за проблемою, стверджує, що неповагою до суду (судді) може вважатися будь-яке втручання у здійснення правосуддя, зокрема: 1) передчасні публікації у ЗМІ (в пресі чи Інтернеті); 2) переговори з присяжними суду (під час виконання ними своїх обов'язків); 3) будь-який тиск на учасників судового процесу, зокрема на свідків чи експертів під час розгляду справи; 4) некоректна поведінка присутніх осіб у суді (судовій залі); 5) непідкорення (ігнорування) наказу суду (судді) тощо.

Поряд з тим, в цьому аспекті показовою є ст. 204 гл. 4 ч. VII Конституції Ісламської Республіки Пакистан [37] (англ. (The Constitution of the Islamic Republic of Pakistan [38])), дослівний зміст якої визначений

наступним чином (текст перекладено автором): “(2) Суд має повноваження покарати будь-яку особу, яка, (а) ображає, втручається чи перешкоджає судовому процесу будь-яким чином або не виконує будь-якого розпорядження Суду; (b) вчиняє скандал у Суді або іншим чином робить все, що має на меті викликати ненависть, висміювання чи зневагу до Суду чи судді Суду; (c) здійснює дії, які перешкоджають встановленню суті питання, що розглядається Судом; або (d) вчиняє інші дії, які у відповідності до закону є нічим іншим, як неповага до Суду. (3) Здійснення повноважень, наданих Суду відповідно до цієї статті, може регулюватися законом і бути підпорядкованим закону, а також правилам, прийнятими самим Судом” [38].

Водночас, враховуючи результати попередніх досліджень, зокрема [6; 11], тут варто також відмітити, що у п. 51 постанови Європейського Суду з прав людини від 26.04.1979 р. у справі “Санді Таймс” (англ. Sunday Times) проти Сполученого Королівства (скарга № 6538/74) [39], зазначено: “... У справі “Вайн продактс лтд.” проти Грін (1966 р.) суддя Баклей сформулював норму про неповагу до суду наступним чином: «Поява коментарів про поточний судовий процес в будь-якій формі, здатної завдати шкоди справедливому розгляду справи, буде з боку будь-якої газети неповагою до даного суду. Відбутися таке може по-різному.. Може трапитися так, що коментар спричинить тим чи іншим способом тиск на одну із сторін у даній справі, як-то: завадить їй вести судовий процес, спонукає її погодитися на мирову угоду на таких умовах, які вона за інших обставин не стала б розглядати, або вплине іншим чином на ведення справи, де вона повинна бути вільна у виборі засобів обвинувачення і захисту, користуючись при цьому порадами, але не піддаючись тиску» ...” [39].

Отже, поведінка осіб, яка є зневажливою та неприйнятною по відношенню до суду (судді) під час здійснення судочинства, має бути

сформульована в законах чітко та досить конкретизовано, так само як і заходи юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суду (судді).

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного дослідження (на основі аналізу змісту поняття “неповага до суду (судді)” і виходячи з того, що поняття “суд” та “суддя” не є тотожними), з’ясовано, що під неповагою до суду (судді) слід розуміти винне діяння (у формі дії (активного поведження) або бездіяльності (пасивного поведження)), що скоєне будь-якою фізичною особою (особливо – учасником судового процесу), як при розгляді конкретної судової справи (під час судового засідання), так і поза межами приміщення суду, яка: (а) ображає, втручається чи іншим способом (методом) перешкоджає судовому процесу (вчиняє скандал у суді; зневажливо ставиться та ображає присутніх осіб у приміщенні суду; користується звуко- та відеозаписувальними технічними засобами, іншим устаткуванням інформаційних технологій у судовому процесі без дозволу судді; проводить пікети, демонстрації або здійснює щось аналогічне) або свідомо не виконує вимоги суду (судді); (б) здійснює дії, які перешкоджають встановленню суті питання, що розглядається судом (будь-який тиск на учасників судового процесу, зокрема на суддів, свідків, експертів чи представників сторони під час розгляду справи; залякування учасників судового процесу); (в) вчиняє будь-які інші дії, які у відповідності до закону є нічим іншим, як неповага до суду і судді (передчасні публікації у ЗМІ (в пресі чи Інтернеті), у яких представлено певні судження (твердження, вислови тощо) про учасників судового процесу перед початком судового засідання або безпосередньо в процесі судочинства, а також будь-які грубі образи на адресу суду і судді, включаючи обвинувачення судді в його упередженості).

Запропоноване визначення поняття “неповага до суду (судді)”: 1) дає

можливість досить чітко визначити природу, суттєві та змістовні ознаки цієї правової категорії; 2) має на меті підвищити ефективність юридичної (судової) практики з питань юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду (судді).

Перспективою подальших розвідок у даному напрямку є дослідження такого аспекту, як види юридичної відповідальності за неповагу до суду (судді) за законодавством України.

Література

1. Алексеев С. С. Государство и право. Начальный курс. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрид. лит., 1994. 192 с.
2. Алексеев С. С. Теория права. Москва: Издательство БЕК, 1995. 320 с.
3. Сунегін С. О. Право, мораль і релігія як соціальні регулятори: об'єктивний та суб'єктивний виміри // *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 145–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2017_28_20
4. Ніжиборська Л. А. Основні види соціально-нормативних регуляторів // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія: юридична. 2013. Вип. 3. С. 45–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2013_3_8
5. Стрибко Т. І. Юридична сила нормативно-правового акта як форма вираження норм права // *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: Право. 2014. Вип. 1. С. 14–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2014_1_5
6. Остафійчук Л. А. Сутність і змістовні властивості поняття “неповага до суду” // *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: Право. 2014. Вип. 1. С. 129–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2014_1_26

7. Білокінь Р. Відповідальність за порушення порядку у залі судового засідання // Підприємництво, господарство і право. 2017. № 1. С. 214–218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_1_41
8. Калашник Ю. В. Зарубіжний досвід юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду та шляхи його запозичення для України // Форум права. 2012. № 4. С. 429–433. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_4_70
9. Князев В. С. Деякі аспекти юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду // Форум права. 2013. № 1. С. 423–430. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_1_73
10. Коломоєць Т. О., Калашник Ю. В. Генеза, доктринальні та нормативні аспекти відповідальності за прояв неповаги до суду: монографія. Запоріжжя: Гельветика, 2013. 199 с. ISBN 978-617-7041-16-9
11. Остафійчук Л. А. Юридична відповідальність за неповагу до суду: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 "Судоустрій; прокуратура та адвокатура" / Нац. університет "Одеська юридична академія". Одеса, 2015. 230 с. URL: <http://hdl.handle.net/11300/3226>
12. Русенко І. Я. Проблеми практичного застосування юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих науковців: Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Тернопіль, 15 лютого 2012 р. С. 95–104. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1164
13. Черленяк М. Практичні питання застосування ст. 185-3 КпАП при здійсненні господарського судочинства // Слово Національної школи суддів України. 2013. № 3. С. 112–117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_3_17

14. Шмарін І. О. Соціально-правові підстави криміналізації неповаги до суду як злочину проти правосуддя в Україні // Актуальні проблеми держави і права. 2014. Вип. 71. С. 434–443. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_71_67
15. Юрчак І. Р. Обов'язки особи: теоретико-правовий вимір: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень” / Міністерство внутрішніх справ України, Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2017. 185 с. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/38110>
16. Романова А. А. Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні // Форум права. 2012. № 2. С. 599–602. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_95
17. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження: монографія. Ужгород: Ліра, 2011. 368 с. ISBN 978-617-596-055-4
18. Кушнарєва О. В. Основні форми упорядкування нормативної правової термінології // Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 380–383. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/63920>
19. Коновалова Н. Т. Притягнення до відповідальності за прояв неповаги до суду: право чи обов'язок судді в Україні? // Актуальні проблеми сучасної науки: Збірник тез наукових праць XLV Міжнародної науково-практичної конференції (Харків – Відень – Берлін – Астана, 28.11.2019 р.) / Міжнародний науковий центр розвитку науки і технологій, 2019. С. 35–39
20. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (із змінами та доповненнями). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

21. Лученко Д. В., Крестьянінов О. О. Прояв неповаги до суду: проблематика застосування господарськими судами заходів адміністративної відповідальності: науково-практичний посібник / Асоціація фахівців адміністративного права. Х.: Юрайт, 2015. 96 с.
22. Про схвалення Рекомендацій щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду: Рішення Ради суддів України (РАУ) від 04.11.2016 р. № 74 (із змінами, внесеними згідно з Рішенням РАУ від 26.10.2018 р. № 62). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/vr074414-16>
23. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
24. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
25. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
26. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
27. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
28. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1589>
29. Антонюк С. Суд і адвокат в Україні: реалії сьогодення та проблеми етики

- взаємовідносин // Path of Science. 2019. Vol. 5, No 7. P. 1001–1014 [Slovak Republic]. doi: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.48-1>
30. Словник української мови: в 11 томах / АН Української РСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Том 5, 1974. С. 356. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001608>
31. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с. (С. 773). URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989>
32. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: Около 100 000 слов, терминов и фразеологи ческих выражений / С. И. Ожегов; под ред. проф. Л. И. Скворцова. 28-е издание, переработанное. Москва: Издательство “Мир и Образование”: ОНИКС, 2012. 1376 с.
33. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. Вологда: ВОУНБ, 2012. URL: <http://www.booksite.ru/fulltext/dal/dall/index.htm>
34. Ушаков Д. Н. Толковый словарь современного русского языка. Москва: “Аделант”, 2014. 800 с.
35. Оксфордская иллюстрированная энциклопедия: в 9-ти томах. Москва: ИНФРА-М, 1999–2000. Т.7: Народы и культуры: пер. с англ. / Ред. Р. Хоггарт. 2000. 406 с.
36. Britannica. Настольная энциклопедия: В 2-х томах / Encyclopedia Britannica Inc. Москва: АСТ-АСТРЕЛЬ, 2006. Т. 2. 2325 с. (С. 1311).
37. Конституция Исламской Республики Пакистан: Принята 12 апреля 1973 г.: Конституции государств Азии: в 3 томах / под ред. Т. Я. Хабриевой. М. Норма, 2010. Т. 2. С. 615–744.
38. The Constitution of the Islamic Republic of Pakistan: URL: <http://www.pakistani.org/pakistan/constitution/>

39. Постанова Європейського Суду з прав людини від 26.04.1979 р. (скарга № 6538/74) у справі “Санді Таймс” (Sunday Times) проти Сполученого Королівства. URL: <http://european-court.eu/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/sandi-tajms-protiv-soedinennogo-korolevstva-n-1-postanovlenie-evropejskogo-suda/>

References

1. Alekseev S. S. Gosudarstvo i pravo. Nachalnyy kurs. 2-e izd., pererab. i dop. Moskva: Yurid. lit., 1994. 192 s.
2. Alekseev S. S. Teoriya prava. Moskva: Izdatelstvo BYeK, 1995. 320 s.
3. Suniehin S. O. Pravo, moral i relihiia yak sotsialni rehulatory: obiektyvnyi ta subiektyvnyi vymiry // Pravova derzhava. 2017. Vyp. 28. S. 145–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2017_28_20
4. Nizhyborska L. A. Osnovni vydy sotsialno-normatyvnykh rehulatoriv // Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Serii: yurydychna. 2013. Vyp. 3. S. 45–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2013_3_8
5. Strybko T. I. Yurydychna syła normatyvno-pravovoho akta yak forma vyrazhennia norm prava // Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Serii: Pravo. 2014. Vyp. 1. S. 14–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2014_1_5
6. Ostafiichuk L. A. Sutnist i zmistovni vlastyvoli poniattia “nepovaha do sudu” // Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Serii: Pravo. 2014. Vyp. 1. S. 129–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2014_1_26
7. Bilokin R. Vidpovidalnist za porushennia poriadku u zali sudovoho zasidannia // Pidpriumnytstvo, gospodarstvo i pravo. 2017. № 1. S. 214–218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_1_41

8. Kalashnyk Yu. V. Zarubizhnyi dosvid yurydychnoi vidpovidalnosti za proiav nepovahy do sudu ta shliakhy yoho zapozychennia dlia Ukrainy // Forum prava. 2012. № 4. S. 429–433. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_4_70
9. Kniaziev V. S. Deiaki aspekty yurydychnoi vidpovidalnosti za proiav nepovahy do sudu // Forum prava. 2013. № 1. S. 423–430. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_1_73
10. Kolomoiets T. O., Kalashnyk Yu. V. Heneza, doktrynalni ta normatyvni aspekty vidpovidalnosti za proiav nepovahy do sudu: monohrafiia. Zaporizhzhia: Helvetyka, 2013. 199 s. ISBN 978-617-7041-16-9
11. Ostafiichuk L. A. Yurydychna vidpovidalnist za nepovahu do sudu: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.10 "Sudoustrii; prokuratura ta advokatura" / Nats. universytet "Odeska yurydychna akademiia". Odesa, 2015. 230 s. URL: <http://hdl.handle.net/11300/3226>
12. Rusenko I. Ya. Problemy praktychnoho zastosuvannia yurydychnoi vidpovidalnosti za proiav nepovahy do sudu // Aktualni pytannia derzhavotvorennia v Ukraini ochyma molodykh naukovtsiv: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii. Ternopil, 15 liutoho 2012 r. S. 95–104. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1164
13. Cherleniak M. Praktychni pytannia zastosuvannia st. 185-3 KpAP pry zdiisnenni hospodarskoho sudochynstva // Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy. 2013. № 3. S. 112–117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_3_17
14. Shmarin I. O. Sotsialno-pravovi pidstavy kryminalizatsii nepovahy do sudu yak zlochynu proty pravosuddia v Ukraini // Aktualni problemy derzhavy i prava. 2014. Vyp. 71. S. 434–443. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_71_67
15. Yurchak I. R. Oboviazky osoby: teoretyko-pravovyi vymir: dysertatsiia na

- zdobuttia naukovooho stupenia kandydata yurydychnykh nauk: spets. 12.00.01 – teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen” / Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy, Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Lviv, 2017. 185 s. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/38110>
16. Romanova A. A. Systema zabezpechennia prav i svobod liudyny ta hromadianyna v Ukraini // Forum prava. 2012. № 2. S. 599–602. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_95
  17. Rohach O. Ya. Zlovzhyvannia pravom: teoretyko-pravove doslidzhennia: monohrafiia. Uzhhorod: Lira, 2011. 368 s. ISBN 978-617-596-055-4
  18. Kushnarova O. V. Osnovni formy uporiadkuvannia normatyvnoi pravovoi terminolohii // Almanakh prava. 2012. Vyp. 3. S. 380–383. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/63920>
  19. Konovalova N. T. Prytiahnennia do vidpovidalnosti za proiav nepovahy do sudu: pravo chy oboviazok suddi v Ukraini ? // Aktualni problemy suchasnoi nauky: Zbirnyk tez naukovykh prats XLV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kharkiv – Viden – Berlin – Astana, 28.11.2019 r.) / Mizhnarodnyi naukovyi tsentr rozvytku nauky i tekhnolohii, 2019. S. 35–39.
  20. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-Bp>
  21. Luchenko D. V., Krestianinov O. O. Proiav nepovahy do sudu: problematyka zastosuvannia hospodarskymy sudamy zakhodiv administratyvnoi vidpovidalnosti: naukovopraktychnyi posibnyk / Asotsiatsiia fakhivtsiv administratyvnoho prava. Kh.: Yurait, 2015. 96 s.
  22. Pro skhvalennia Rekomendatsii shchodo prytiahnennia do vidpovidalnosti za nepovahu do sudu: Rishennia Rady suddiv Ukrainy (RAU) vid 04.11.2016 r. №

- 74 (iz zminamy, vnesenymy zghidno z Rishenniam RAU vid 26.10.2018 r. № 62). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/vr074414-16>
23. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: Kodeks Ukrainy vid 07.12.1984 r. № 8073-X (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
24. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1618-IV (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
25. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
26. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 06.11.1991 r. № 1798-XII (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
27. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy vid 06.07.2005 r. № 2747-IV (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
28. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1402-VIII (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1589>
29. Antoniuk S. Sud i advokat v Ukraini: realii sohodennia ta problemy etyky vzaiemovidnosyn // Path of Science. 2019. Vol. 5, No 7. P. 1001–1014 [Slovak Republic]. doi: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.48-1>
30. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh / AN Ukrainskoi RSR. Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni; za red. I. K. Bilodida. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980. Tom 5, 1974. S. 356. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001608>

31. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 250000 / uklad. ta hol. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: Perun, 2005. VIII, 1728 s. (S. 773). URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989>
32. Ozhegov S. I. Tolkovyy slovar russkogo yazyka: Okolo 100 000 slov, terminov i frazeologi cheskikh vyrazheniy / S. I. Ozhegov; pod red. prof. L. I. Skvortsova. 28-e izdanie, pererabotannoe. Moskva: Izdatelstvo "Mir i Obrazovanie": ONIKS, 2012. 1376 s.
33. Dal V. I. Tolkovyy slovar zhivogo velikoruskogo yazyka. Vologda: VOUNB, 2012. URL: <http://www.booksite.ru/fulltext/dal/dall/index.htm>
34. Ushakov D. N. Tolkovyy slovar sovremennogo russkogo yazyka. Moskva: "Adelant", 2014. 800 s.
35. Oksfordskaya illyustrirovannaya entsiklopediya: v 9-ti tomakh. Moskva: INFRA-M, 1999–2000. T.7: Narody i kultury: per. s angl. / Red. R. Khoggart. 2000. 406 s.
36. Britannica. Nastolnaya entsiklopediya: V 2-kh tomakh / Encyclopedia Britannica Inc. Moskva: AST-ASTRYeL, 2006. T. 2. 2325 s. (S. 1311).
37. Konstitutsiya Islamskoy Respubliki Pakistan: Prinyata 12 aprelya 1973 g.: Konstitutsii gosudarstv Azii: v 3 tomakh / pod red. T. Ya. Khabrievoy. M. Norma, 2010. T. 2. S. 615–744.
38. The Constitution of the Islamic Republic of Pakistan: URL: <http://www.pakistani.org/pakistan/constitution/>
39. Postanova Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 26.04.1979 r. (skarha № 6538/74) u spravi "Sandi Taims" (Sunday Times) proty Spoluchenoho Korolivstva. URL: <http://europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/sandi-tajms-protiv-soedinennogo-korolevstva-n-1-postanovlenie-evropejskogo-suda/>